

L. V. Bubleynyk

POETRY OF SILENCE (TEXT STRUCTURES IN THE NOVEL BY Y. ILLIENKO «REPORT TO THE APOSTLE PETER»)

The paper is devoted to language structures in the novel by Y. Illienko «Report to the Apostle Peter» which are characterized by the union of *silence* and *sound* while revealing the processes of artistic work, the sphere of the subconscious and the life of nature.

Key words: poetry of silence, inner speech, dialogue, image of the author-narrator, addressee, background knowledge.

УДК 811.161.2'42:070.41

О. М. НАЗАРЕНКО

**КОМУНІКАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ АДРЕСАНТА В РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
ТЕКСТОВОЇ КАТЕГОРІЇ ДІАЛОГІЧНОСТІ**

У статті розглядається чинник адресанта газетного тексту в репрезентації внутрішньотекстової категорії діалогічності. Проаналізовано позицію автора журналістського матеріалу з огляду на форми його вираження, описано типи адресантів, простежено зв'язок з категорією суб'єктивної модальності.

Ключові слова: категорія діалогічності, газетний текст, адресант, суб'єктно-текстова взаємодія.

У комунікативному акті беруть участь два комуніканти: адресант та адресат. Суб'єкти мовлення та сприйняття є основними компонентами комунікативної взаємодії, що пов'язані з прагматичним аспектом вивчення вербальної комунікації і тексту. Прагмалінгвістичне дослідження тексту орієнтовано як «на виявлення особливостей авторської присутності» [7: 30], так і на характеристику реципієнта тексту.

Актуальність статті. Адресант є автором тексту, активним учасником комунікативного акту. Адресант продукує мовлення, ініціює спілкування і регулює його тематику та прагматичне наповнення, інтенційність комунікативної взаємодії задається саме адресантом. Домінування чинника адресанта спостерігається в аналітичних матеріалах та художньо-публіцистичних жанрах, що визначає як зміст, так і спосіб подання інформації. Орієнтація на чинник адресата імпліцитно наявна в тексті, навіть якщо відсутні будь-які мовні форми її вираження» [5: 13].

Метою статті є визначення чинника адресанта сучасного газетного тексту в репрезентації текстової категорії діалогічності. Мета визначає **завдання дослідження:** 1) виявити особливості реалізації категорії діалогічності в тексті газетних повідомлень як результативної діяльності їх автора (адресанта); 2) показати зв'язок чинника адресанта із суб'єктивною модальністю; 3) визначити типи адресантів та способи їх презентації в журналістському тексті.

Матеріалом дослідження послуговували тексти таких українських газет: «Дзеркало тижня», «День», «Сільські вісті», «Високий замок».

Чинник адресанта безпосередньо пов'язаний із суб'єктивною модальністю, що «нашаровується на основну модальну кваліфікацію» та «створює додаткову модальну інтерпретацію висловлень» [3: 338]. Суб'єктивна модальність може реалізуватися за допомогою різних лексичних засобів (вставних слів, модальних часток, вигуків) і засобів нелексичних (інтонації, порядку слів або особливих синтаксичних конструкцій) [4: 120]. Ф. С. Бацевич тлумачить суб'єктивну модальність як «факультативний семантико-прагматичний чинник комунікативної ситуації й спілкування загалом, який реалізується як низка різноманітних відношень адресанта (мовця, автора) до повідомлюваного», джерелом якого є оцінка, «її суб'єктом є мовець, об'єктом — різні аспекти відношення змісту комунікативних одиниць до дійсності, засобами — мовні одиниці, категорії» [1: 191]. Суб'єктивна модальність виражається в тексті різними мовними засобами, але всі вони зумовлені реалізацією чинника адресанта. Напр.: *У Себастьяна Жапрізо є чудовий роман, що так і називається — «Убивче літо» (багато хто пам'ятає екранізацію з Ізабель Аджані в головній ролі). Звісно, це не якийсь там курортний детектив, а дуже серйозна психологічна книжка... Чюю назву й запозичимо для невеличкого «реву»: яке «відпускатне кіно» варто подивитися і яке цікаве читиво допоможе скоротати «убивче» (через спеку й дощі) літо?* (Дзеркало тижня. № 27. 2011). У цьому фрагменті суб'єктивна модальність виражається не лише експлікованими маркерами чинника адресанта, а й відповідними синтаксичними конструкціями: вставними і вставленими, — що передають суб'єктивно-модальні значення.

О. О. Селіванова виокремлює такі типи адресантів у тексті: колективний адресант — два автори тексту або колектив авторів; невідомий — зумовлений часовою віддаленістю режимів породження й інтерпретації; неактуальний — дискурсивна локація обмежується автором-функцією і не потребує конкретної авторської актуалізації; узагальнений — автор-функція співвідноситься з колективним носієм етнічної свідомості [8: 512]. Слід відзначити особливості адресанта в газетному тексті: на думку Т.Винокур, публіцистичне мовлення є прикладом «квазііндивідуального змісту мовленнєвого акту як дії однієї особи» [2: 52]. Це означає, що адресант газетного тексту не завжди виражає власну точку зору, суб'єктом мовлення є видання, інформаційна політика якого здебільшого збігається з авторською позицією.

У газетному тексті чинник адресанта передусім актуалізується через авторську позицію, що може бути виражена експліцитно, напр.: *Прочитавши в «Новій газеті» статтю Ю. Латиніної «Як насправді влаштована сучасна Росія», не зміг утриматися від української аналогії. Для чистоти експерименту довелося скористатися авторською — Юлії Леонідівни — матрицею. На жаль, мої спроби зв'язатися з пані Ю. Латиніною щодо авторських прав через редакцію газети, в якій вийшла публікація, не мали успіху...* (День. № 21. 2011). Автор цитованого матеріалу виступає як активний адресант, підкреслюючи не тільки свою позицію мовної особистості, а й описуючи певні дії, що передували створенню матеріалу. За таких умов авторська точка зору домінує в тексті, відповідно використано і грамати́чні засоби її репрезентації: дієслівні форми, займенники, модальні конструкції, що маніфестують адресанта. Більше того, автор одночасно виконує дві функції: мовця й читача, — тому що вказує на те, що його публікація стала наслідком прочитання газетного матеріалу іншого автора, тобто підкреслено тісний зв'язок між сприйняттям та продукуванням газетного тексту. Таке повідомлення максимально індивідуалізоване, воно виражає авторський погляд та є адресантно експлікованим.

Експлікація позиції адресанта в газетному тексті часто супроводжується посиленням внутрішньої діалогічності тексту, коли автор вказує на близькі стосунки з текстовим адресатом, напр.: *«Ти почувеш зовсім іншого, нового президента!» — змовницьки підморбуючи, по секрету повідомив мені знайомий нардеп-регіонал у четвер вранці, напередодні виступу Януковича в парламенті...* (Дзеркало тижня. № 13. 2011). Наведення цитати з розмови з адресатом посилює діалогічність тексту, в якому вказівкою на близькі стосунки автора й адресата є звернення на «ти», яке передбачає неофіційне спілкування. Саме цим підкреслюється домінування адресанта. Читач розуміє, що зазначена інформація була отримана безпосередньо, «з перших рук», тому є більш вірогідною, ніж офіційні повідомлення або авторські міркування чи припущення.

Загалом газетний текст не характеризується домінуванням чинника адресанта, зокрема коли йдеться про інформаційні повідомлення. Однак аналітичні матеріали або художньо-публіцистичні жанри не позбавлені експлікації авторської позиції та суб'єктивної точки зору. Така експлікація може бути ознакою індивідуального авторського стилю, як у публіцистичних матеріалах відомого українського журналіста Миколи Вересня, який створює тексти за діалогічним принципом, напр.: *«Секундочку, — запитавте ви в мене, — а до чого тут наш Чорнобиль і наше, що стало звичним за останні майже двадцять років, держпідприємство Чорнобильська атомна електростанція?». Відповідь: і в них, в Індонезії, є зона постійної сейсмічної небезпеки, яка призвела до біди... Але найголовніше, відповідь я вам, це те, що і там, в Індонезії, і тут, в Україні, реальна причина минулих і, можливо, майбутніх (не дай Боже) екологічних і техногенних бід — та ж сама: бездумність, байдужість, безсовісність і жадібність* (Високий замок. 04.05.2005). У фрагменті тексту актуалізована комунікативна взаємодія представляє спілкування автора з уявним читачем. Автор моделює образ читача, постійно до нього звертається, ставить питання від імені читачів і одразу на них відповідає. Текст створюється як уявний діалог із потенційним читачем, тому нагадує звичайне спонтанне спілкування, відмінністю якого є запрограмованість поставлених запитань. Автор у такий спосіб формулює питання, щоб розкрити основні проблеми, які, на його думку, повинні цікавити читачів. Адресант газетного тексту не має такої багаторівневої типології, як, наприклад, у художньому тексті, де він представлений автором, ліричним героєм та внутрішньотекстовим адресантом [6: 10—15], але в газетному тексті він літкіше виражений та експлікований. Текстовий суб'єкт виражає саме авторську позицію, він не «розпадається» на образи героїв, оповідачів тощо, а є цілісним суб'єктом мовлення, який бере участь у комунікативній взаємодії як з реальним читачем, так і внутрішньотекстовим співрозмовником.

Чинник адресанта може бути виражений узагальнено, за допомогою граматичних форм першої особи множини дієслова і відповідних займенникових форм: *ми, наш*. У цьому разі маємо колективного адресанта, в який об'єднано різних осіб разом із безпосереднім автором журналістського тексту, тобто автор виступає не лише від власного імені, а й від імені своїх однодумців, спілників, друзів тощо, тому адресант стає узагальненим. Найпоширенішими варіантами такого об'єднання, на нашу думку, є два: по-перше, це узагальнений адресант — автор

і внутрішньотекстові суб'єкти, а по-друге, це об'єднання автора з читачем, адресант нібито виступає не лише як суб'єкт мовлення, а й як адресат, він орієнтується на позицію читача, намагається врахувати «горизонт очікування» адресата.

Внутрішній узагальнений адресат передбачає об'єднання кількох суб'єктів, серед яких домінує автор, напр.: *Колись, багато років тому, нас, кількох журналістів-початківців, запросили на відкриття виставки дитячого малюнка* (Дзеркало тижня. №10. 2011). Автор розповідає про події від власного імені, але внутрішньотекстовими суб'єктами в цьому фрагменті є не одна людина, а група людей, тому мовець подає інформацію узагальнено. Такий тип адресанта зумовлений прагненням дистанціюватися від описаних подій, автор підкреслює полісуб'єктність ситуації, хоч саме він її описує.

Більш частотним типом узагальненого адресата є об'єднання автора з читачем, останній може бути по-різному маніфестований у тексті, напр.: *У дуже світлий день — а це 27 березня — досить нам скімлити чи зі скорбною міною нарікати по закутках: «нікому ставити!», «наш театр схожий на трун!», «усі, хто був, або померли, або виїхали...» Так ми далеко не заїдемо! І вже ж точно поважати себе не примусимо* (Дзеркало тижня. № 11. 2011). Узагальнення автора і читача відбувається не як штучне поєднання суб'єкта мовлення (журналіста, автора) та реального або потенційного читача, а як позиціонування автора як одного з-поміж звичайних читачів, такого ж суб'єкта, як і всі реципієнти.

У цьому разі займенник «ми» вказує на отождолення автора з потенційними читачами та окреслює коло суб'єктів, що узагальнено в тексті, напр.: *Чи є нам, українцям, діло до того, що відбувалося нещодавно на Всесвітньому економічному форумі в Давосі? Без сумніву, бо міць нашої національної валюти ґрунтується не лише на вітчизняних підприємствах, а й на світових ринках* (Сільські вісті. № 12. 2011). Мовець об'єднує себе і потенційних читачів як «українців», він не звертається до читачів, відокремлюючи себе від них, а навпаки — виступає від імені узагальненого адресанта. Автор одночасно виступає в активній комунікативній позиції, апелюючи до адресатів, і разом з тим висловлюється як колективний адресант, переходить на бік адресатів повідомлення, тобто він певною мірою поєднує функції адресанта та адресата. Такий прийом орієнтований на діалогічність газетного тексту, тому що адресант, продукуючи мовлення, насамперед актуалізує чинник адресата.

Адресат може бути і не зазначений у тексті, а лише поданий узагальнено з автором, тобто мовець не відокремлює себе від читачів, а об'єднує себе з ними, напр.: *Можливо, це збіг обставин, можливо, закономірність. Але факт — кепкування польських парламентаріїв щодо «багатоверстатного» голосування наших нардепів стимулювало їх «заворушитися»* (День. № 41. 2011). У цьому текстовому фрагменті чинник адресанта виражається за допомогою суб'єктивно-модальних засобів — вставних слів модальної семантики, а словосполучення «наших нардепів» передає семантику об'єднання за параметром політичного характеру: всі громадяни країни мають одних народних депутатів, тому вони і є адресатами цього газетного повідомлення. Автор також належить до українських громадян, тому і підкреслює свою спільність із читачами, описані проблеми стосуються його безпосередньо. Проте обрана форма множини створює ефект діалогічності та вказує на небайдужість мовця до описаної ситуації.

Загалом, використання займенників першої особи множини і відповідних дієслівних форм є одним із способів репрезентації внутрішньотекстової діалогічності з огляду на те, що автор враховує чинник адресата як основний у тексті, об'єднує себе з адресатом, орієнтується на «горизонт очікування» та узагальнює себе з адресатом.

Отже, особливістю адресанта газетного тексту є те, що він збігається з реальним автором журналістського матеріалу, який одночасно виступає внутрішньотекстовим суб'єктом мовлення та зовнішньотекстовим суб'єктом — реальним автором. Адресант може мати різні способи репрезентації в тексті — від експлікації позиції суб'єкта мовлення до узагальнення з адресатами, але він є цілісним комунікантом, що не представлений різними текстовими адресантами.

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [Монографія] / Ф. С. Бацевич. — Львів: ПАІС, 2010. — 336 с.
2. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. — М.: Наука, 1993. — 172 с.
3. Вихованець І. Р. Модальність / І. Вихованець // Українська мова: Енциклопедія. — К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. — С. 338—339.
4. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: [Монографія]. [Вид. 3-тє, випр. і доп.] / А. П. Загнітко. — Донецьк: ДонНУ, 2008. — 294 с.
5. Назаренко О. М. Реалізація категорії діалогічності в сучасному українському тексті: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Назаренко — Одеса, 2012. — 20 с.
6. Новиков А. И. Семантика текста и его формализация / А. И. Новиков. — М.: Наука, 1983. — 216 с.
7. Седов К. Ф. Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции / К. Ф. Седов. — М.: Лабиринт, 2004. — 320 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [Підручник] / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2008. — 712 с.

O. M. Nazarenko

THE COMMUNICATIVE ACTIVITY OF THE ADDRESSER IN THE TEXT DIALOGUE CATEGORY REPRESENTATION

The article deals with the factor of the newspaper text addresser working in the manner of inner text dialogue. The author analyzes the types of addressers and the category of subjective modality.

Key words: newspaper text, addresser, subject-text interaction.

O. H. Назаренко

КОММУНИКАТИВНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АДРЕСАНТА В РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ТЕКСТОВОЙ КАТЕГОРИИ ДИАЛОГИЧНОСТИ

В статье рассматривается фактор адресанта газетного текста в репрезентации внутритекстовой категории диалогичности. Проанализирована позиция автора журналистского материала; учитывая формы его выражения, описаны типы адресантов, прослежена связь с категорией субъективной модальности.

Ключевые слова: категория диалогичности, газетный текст, адресант, субъектно-текстовое взаимодействие.

УДК 811.161.1'42:7.045:821.161.1—14

Т. Е. ХАРИСОВА

**ТУРГЕНЕВСКИЕ ТРАДИЦИИ В СТИХОТВОРЕНИИ А. А. БЛОКА
«ДЕВУШКА ПЕЛА В ЦЕРКОВНОМ ХОРЕ...»**

Статья посвящена описанию тургеневской традиции в стихотворении А. А. Блока «Девушка пела в церковном хоре...»; доказывается значимость тургеневских элементов для построения главных образов лирического целого.

Ключевые слова: интертекстуальность, аллюзия, тургеневская традиция, А. А. Блок, символизация, лирическое целое.

Известно, что стихотворение «Девушка пела в церковном хоре...» (август 1905), помещённое Блоком в раздел «Разные стихотворения» (1904—1908) второй книги «трилогии вочеловечивания», является одним из ключевых текстов, реализующих блоковскую «идею пути».

Создавая свой шедевр, Блок, по нашему мнению, использовал художественный опыт И. С. Тургенева, автора рассказа «Касьян с Красивой Мечи», входящего в сборник «Записки охотника». Думается, из описания главного персонажа этого рассказа — диковинного Касьяна — Блок позаимствовал поэтические краски для анализируемого стихотворения. Прочитываем тургеневский текст: «Странный старичок говорил очень протяжно. *Звук его голоса также изумил меня. В нём не только не слышалось ничего дряхлого, — он был удивительно сладок, молод и почти женски нежен*» [6, 4, с. 118; курсив здесь и далее наш]. Актуализация эпитетов, относящихся к звуку голоса Касьяна, ведёт нас к образу упомянутой блоковской *девушки*, поющей в церковном хоре, у которой «И голос был *сладок*» [4, 2, с. 72]. Любовь Касьяна к пению, к песне — и природной, и человеческой — не раз подчеркнута в изложении. Например: «...поршок полетел, чиликая, у него из-под ног — он зачиликал ему вслед; жаворонок стал спускаться над ним, трепеща крылами и звонко распевая, — Касьян подхватил его песенку» [6, 4, с. 122]. И в другом месте рассказа: «Он... рассеянно глянул и запел потихоньку» [6, 4, с. 129]. Вообще *музыкальность* Касьяна постоянно подчёркивается в тургеневском тексте: «...в самом звуке его голоса, когда он говорил с ней, была неизъяснимая, страстная любовь и нежность» [6, 4, с. 130]; или: «Поёт, однако, хорошо» [6, 4, с. 130]. Причём, по словам кучера Ерофея, поёт Касьян «этак важно». Последняя характеристика пения Касьяна позволяет вновь — по сему «торжественно» — связать тургеневский и блоковский тексты. Ведь девушка поёт в церковном *хоре*, то есть её песня по своему пафосу значительная и высокая: её внимательно слушают люди, этой песне верят, она вселяет надежды на лучшее. Подобно тому, как Касьян предстаёт в рассказе Тургенева освещённый лучами солнца, так из всего хора именно на эту девушку падает луч солнца: «И луч сиял на белом плече»; «Как белое платье пело в луче»; «...и луч был тонок» [4, 2, с. 72]. В памяти Блока могла остаться и дочь Касьяна, Аннушка, девушка лет «тринадцати или четырнадцати», «красивое личико», «хорошенькая» [6, 4, с. 129, с. 131]. Можно предположить, что контаминация *удивительно сладкого, молодого и почти женски нежного*» [6, 4, с. 118] голоса Касьяна со «стройной и ловкой» Аннушкой,